

MEDBORGARBILDNING OCH DEMOKRATI

UNDERVISNINGSPROBLEMEN höra till de spörsmål som aldrig förlora sin aktualitet, huru länge de än diskuteras. Motsatserna mellan humanistiskt och naturvetenskapligt bildningsideal, mellan specialiseringens och allmänbildningens krav, mellan den fysiska, den intellektuella och den moraliska utbildningens anspråk på ungdomens tid och intresse, äro lika skarpa och uppenbara i dag som de voro på Tegnér's och Agardhs, på Lings och Geijers tid, och det är föga sannolikt att man om hundra år skall ha hunnit närmare någon allmängiltig och bestående lösning. Såvida icke den tekniska utvecklingen skulle visa någon tendens till stagnation, finns det ej heller skäl att förmoda att omdaning i statens eller samhällets organisation i och för sig behöver medföra någon annan förändring i problemställningen, än den som kan befinnas av de maktavandades mer eller mindre objektivt grundade uppfattningar om vad man behöver och icke behöver lära sig.

I ett avseende finnes emellertid ett mycket nära samband mellan statslivets organisation och undervisningsväsendets inriktning, nämligen när det gäller kunskapen om samhällets organisation och förhållandet mellan stat och medborgare. Det kan svårligen göras gällande, att undervisning i dessa stycken i och för sig skulle ha större bildningsvärde än studier i latin, konsthistoria, matematik eller biologi. Men däremot är det ett ofrånkomligt faktum, att den utgör en nödvändig förutsättning för att ett fritt demokratiskt statskick i längden skall kunna äga bestånd. Redan Rousseau, demokratiens teoretiker, framställde sambandet mellan folkvälde och folkbildning som ovillkorligt, och i Schweiz, den direkta demokratiens förlovade land, har man åtminstone i de protestantiska kantonerna sedan många årtionden tillbaka dragit demokratiens rätta konsekvenser genom att införa en mönstergill, delvis oöverträffad hög folkbildning. Endast om man i Sverige är beredd att offra den allmänna rösträtten, den enskilde medborgarens rättskapacitet och likheten inför lagen, kan man våga att med ett tole-

rant småleende avfärda bristerna i medborgarbildningen. Vill man däremot bevara dem, är det hög tid att sörja för att »educate our masters» i fråga om det område, där deras herravälde skall utövas.

Naturligtvis är skolundervisning icke den enda väg, på vilken man kan uppmuntra samhällelig anda och ett samhälleligt intresse. Tvärtom, allra bäst vore naturligtvis om valmännen frivilligt och utan särskild kostnad för statsverket skaffade sig de nödvändiga förutsättningarna för rösträttens begagnande; i pressens och radions tidevarv äro medborgarnas möjligheter att utan större besvär skaffa sig folkbildning synnerligen stora. Det vill dock synas, som om man icke borde göra sig alltför stora förväntningar i det avseendet. När det är möjligt att vinna spridning för sådana valögner som att en borgerlig majoritet skulle betyda folkpensionernas avskaffande, eller när en konservativ väljare kan gå fram till rösturnan i den förvissningen, att socialdemokratiens seger skulle betyda tsarväldets införande i Sverige, då är det ganska illa ställt med den balans i den politiska opinionsbildningen, som ansetts utgöra det säkraste värnet mot diktaturrörelserna. En ung flicka i tjugooårsåldern med normalskolekompetens, som föreställer sig att stadsfullmäktige utses av rådstuvurätten, har lika små möjligheter för ett klokt begagnande av den kommunala rösträtten som den jämnåriga yngling, som saknar allt begrepp om skillnaden mellan arbetarekommun och borgerlig kommun. Huruvida det medför några större praktiska olägenheter om man föreställer sig att »kommunisterna indelas i Sillénare, Lindholmare och Furugårdare» må lämnas därhän; i varje fall tyder det knappast på någon mera djupgående kännedom om det nutida svenska partiväsendets karaktär. Likaledes torde det vara önskligt åtminstone för den som har sin verksamhet på landsbygden att veta vad som menas med en nämndeman; ja, man skulle kanske rentav kunna tycka, att de som lyda under en häradsrätts domvärjo borde ha reda på att dess utslag icke normalt fällas genom majoritetsbeslut i nämnden. (Exemplen här och i det följande äro hämtade från valrörelsen eller undervisning i högre undervisningsanstalter för snart röstberättigad ungdom med mer eller mindre grundlig skolbildning.)

Men den farliga okunnigheten gäller icke blott själva samhällsorganisationens beskaffenhet. Vad skulle upphovsmännen till den nya giftermålsbalken säga, om de träffade samman med den giftasvuxna unga dam, som föreställde sig de ekonomiska rättsförhållan-

dena inom äktenskapet så, att hustrun fritt disponerade över sin enskilda förmögenhet och inkomst, men mannen ensam vore skyldig att försörja familjen? Reglerna om godtrosvärfvärv ha snart hundraårig hemul i svensk rättspraxis, men likafullt hysa många svenska medborgare den föreställningen, att de utan ersättning kunna återtaga sin förlorade egendom av vem som helst som råkat få den i sina händer. Och en dyrköpt erfarenhet har visat oss, att ganska få av dem som väljas till smärre revisorsuppdrag ha ens de mest elementära kunskaper i bokföring eller äro i stånd att fatta innebörden av en balansräkning.

Det bör särskilt understrykas, att okunnigheten i dessa avseenden ingalunda alltid är minst bland dem som eljest stå på en relativt hög bildningsnivå. För några år sedan klagades det allmänt över att juris kandidater, som i samband med sin förvärvsverksamhet fingo sig en eller annan förtroendepost anförtrodd, ofta voro ur stånd att sitta som ordförande och att leda ens de enklaste förhandlingar, och man stöter ej sällan på graduerade humanister eller naturvetare, som äro helt renons på både intresse och kunskaper, när det gäller sociala problem. Sådant är alldeles särskilt farligt, eftersom det här gäller människor, av vilka menige man väntar sig stöd och hjälp på dessa områden.

I själva verket är undervisningen i samhällliga spörsmål också åtminstone på papperet mindre styvmoderligt behandlad inom folkundervisningen än i de högre skolformerna. Ämnet medborgarkunskap (som dock innefattar åtskilligt annat än samhällslära) intar i den allmänna fortsättningsskolan en framskjuten plats, och även på yrkeslinjen har det fått sig ett visst utrymme anvisat. Detta utesluter dock icke, att behovet av vidgade kunskaper och än större möjligheter att erhålla dylika är stort även för dem, som blott genomgått folkskola och fortsättningsskola. Icke minst bland den vakna ungdomen själv önskar man sig gärna ändamålsenliga kurser i tjuguårsåldern, då mognaden och kanske också ambitionen är större än under skolåren. Sedan försvaret åter blivit en allmän nationell tillgång, funnes det kanske större utsikter än tidigare att i någon form realisera den gamla fälthögskoletanken, d. v. s. förenandet av den medborgerliga värnplikten med en fördjupad medborgarundervisning. Folkundervisningen och därmed sammanhängande frågor skola dock här ej närmare dryftas.

Man får gå till läroverken och flickskolorna för att finna de verk-

ligt svåra missförhållandena. Här åker samhällsläran fortfarande snålskjuts med den historieundervisning, på vilken överhuvud taget alltid lassas det man icke kan finna någon annan plats för. I läroplanen för gymnasiet heter det mycket vackert, att undervisning skall meddelas rörande »det nutida samhällets sociala byggnad, social lagstiftning, viktigare sociala rörelser och organisationsformer (arbetarrörelsen, Kooperationen, kvinnö-emancipationen, nykterhetsrörelsen), Sveriges statsförfattning och förvaltning» samt »några av det ekonomiska livets viktigare företeelser». Men alldeles oavsett att ej heller detta är tillräckligt, eftersom t. ex. praktiskt taget hela rättsväsendet lämnats åsido, låter det sig lättare tänkas än beslutas, vilka resultat som kunna uppnås i denna undervisning, när den är förlagd helt och hållet till det sista skolåret, varunder man dessutom skall hinna med svensk och allmän historia efter 1848 samt repetition av hela kursen i nyare tidens historia. I realskolan och flickskolan är utrymmet dessutom ännu knappare tillmätt.

Tillfredsställelse för det demokratiska statsskicketts minimikrav blir denna undervisning aldrig, förrän den över hela linjen brutits ut till ett självständigt ämne. Det är visst och sant att intresset för samhällslära spörsmål under hela skoltiden måste drypas in försiktigt, som en långsamt verkande medicin. Men dessutom måste ges en tillräckligt fyllig och koncentrerad kurs, lämpligen förlagd till de två sista klasserna i varje skolform. Skulle därigenom den olyckan inträffa, att en eller annan finge genomgå den två gånger på olika stadier, finge man försöka bära den saken med ett visst jämnmod. Endast då får man garantier för att icke saken klaras undan med ett hastverk, liksom det även annars blir snart sagt omöjligt att av lärarna fordra den utbildning i ämnet, som är nödvändig för att deras undervisning skall kunna bli fruktbarande.

Vad skall då samhällsläran omfatta? Först och främst måste den anknytas till de politiska, sociala och rättsliga företeelser, med vilka en normal svensk medborgare kommer i beröring. Det skall åligga skolan att ge honom tillräckliga förkunskaper för att kunna bilda sig en egen mening i de grundläggande stridsfrågorna, att läsa en tidning med kritik och att utöva sin rösträtt med omdöme. Vidare måste tillses, att han icke är alldeles bortkommen i sådant som gäller hans egen och hans familjs rättsliga och ekonomiska ställning. Man kan utgå från någon av de läroböcker, som finnas

redan nu — t. ex. Herlitz: Svensk samhällslära, som särskilt i sin sista upplaga innehåller ett inom tillgängligt utrymme ovanligt väl avvägt kunskapsmått. Man tvingas visserligen genast till det konstaterandet, att vad som här ges är ett minimum av vad en student bör ha reda på. Likafullt är det obestridligt, att brist på användbara läroböcker icke kan lägga några avgörande hinder i vägen; och skulle ämnet få sig större utrymme anvisat, bleve det säkerligen ej heller svårt att verkställa de omarbetningar som kunde finnas erforderliga.

Utom statskunskap i inskränkt mening, d. v. s. kännedom om Sveriges statskick och förvaltning, bör undervisningen i samhällslära sålunda främst avse att skapa kännedom om det svenska samhällets faktiska organisation. Ekonomisk teori får man sannolikt vara rätt sparsam med, åtminstone så länge en fast och allmänt antagen doktrin på detta område saknas. Däremot kan man fordra att en svensk medborgare — även om han eller hon icke läst det differentierade gymnasiets kurs i geografi — skall veta ungefär hur stor del av vår befolkning som sysselsättes i var och en av de större näringarna; vilka som äro våra viktigaste export- och importvaror; med vilka länder vi främst stå i handelsförbindelse, och vilka varor dessa förbindelser främst omfatta; vilka företag inom olika områden som främst äro av betydelse för svenskt näringsliv; grunddragen av företagens organisation; samt ej minst inkomst- och förmögenhetsfördelningens allmänna karaktär i Sverige, gärna under någon jämförelse med andra viktigare länder. Fackföreningsrörelsens, kooperationens och jordbruksorganisationernas omfattning och ej minst deras byggnad hör också till de saker som var och en måste känna till. Av praktiska färdigheter på detta område torde förmågan att författa en självdeklaration icke vara den minst betydelsefulla, och eftersom praktiskt taget alla svenskar äro revisorer eller revisorssuppleanter i någon sammanslutning, borde helst vissa elementa av bokföringskonsten inläggas redan på det lägsta stadiet. Vad en indexberäkning vill säga, torde även hörä till det som icke kan förbigås, och grunddragen av befolkningsläran måste man åtminstone på gymnasiet hinna beröra. Av rättskunskapen må nämnas sådana saker som de allmänna reglerna rörande avtal, deras giltighet och rättsverkningar, godtrosvörvärv, föreskrifterna för förvaltningen av omhänderhavda medel, de ekonomiska förhållandena mellan äkta makar, reglerna för arv- och testamente samt domstolsväsendets organisation. Om

överläggningar och beslut bör var och en veta tillräckligt för att kunna aktivt deltaga i ett föreningssammanträde utan att blamera sig; av dem som ha högre skolbildning bör även fordras förmåga att leda förhandlingar och ställa en proposition. Om den kommunala organisationen och framför allt kommunernas uppgifter bör det även åligga skolan att meddela undervisning, liksom även själva undervisningsväsendets byggnad såvitt möjligt bör behandlas. En översiktlig redogörelse för de politiska partierna, deras program och röstetal (gärna utarbetad av dem själva) samt, helst, också ett icke alltför ytligt studium av den moderna pressen och nyhetsförmedlingen torde fullständiga önskelistan.

Måhända förefalla dessa anspråk överdrivna, särskilt för dem som med en viss ängslan se mångläseriets utbredning i skolorna. Åtskilligt finnes visserligen på papperet även i de nuvarande skolkurserna (särskilt geografi). Det skall också villigt erkännas, att förvärvandet av dessa kunskaper komme att kräva rätt mycket arbete och tid av både lärare och elever. Men det är nu en gång så, att man icke får någonting gratis, och vill man ha ett demokratiskt statsskick i ordets egentliga mening, så får man vackert betala vad det kostar. Därtill kommer, att ungdom alltid har förunderligt lätt att lära sig sådant som väcker dess intresse. Och är det så, att folkstyrelsens grundsatser verkligen äro fast rotade hos folket, att det sätter tillräckligt stort värde på sin frihet för att vilja offra något för den, då kommer icke detta skolämne att kännas betungande. Ett och annat tyder på att så är fallet, bl. a. en enquête, som en huvudstadstidning för några år sedan anordnade bland äldre gymnasister, och där just kravet på ordentlig och grundlig undervisning i dessa stycken hörde till de oftast återkommande.

En höjning av den politiska bildningen i landet är emellertid icke blott en fråga om undervisningens inriktning och omfattning. Skolan eller skolorna kunna göra mycket — och vad de högre skolorna beträffar avsevärt mycket mer än hittills — men de kunna icke göra allt. Mycket hänger på den egna viljan hos medborgaren att följa sin tid, lära känna sitt land och sitt folk, kort sagt fördjupa sin förståelse av utvecklingen och därigenom lägga grunden till en egen verksam insats i samhällsarbetet. De s. k. bildade klasserna kunna visserligen skylla sin alltför ofta förekommande desorientering på bristfällig undervisning och specialise-

ringens tvång, men de kunna icke fritas från anmärkningen att alltför ofta ha låtit stor likgiltighet komma sig till last. En »överklass», som ginge upp i att göra fina affärer eller åtnöjer sig med notarietjänst åt politikerna eller att sköta sjukdomar och förrätta begravningar eller finner sig fullt tillfreds med att indolent estetisera eller botanisera, medan »folkets män» ha hand om statsrodret, kan sägas ha underskrivit sin egen bankruttförklaring. Det är mycket typiskt för rollfördelningen mellan klasserna eller åtminstone ganska betecknande för den högre bildningens dagsvärde, att ingen av våra fem senaste statsministrar haft någon akademisk utbildning. Därmed är givetvis intet nedsättande sagt om den kvalitet, som dessa fem representerat. Ej heller avses därmed att på något sätt vilja förklena det folkliga inslaget i våra dagars svenska politik. Tvärtom: styrkan i svensk folkstyrelse ligger obestriddligen däri, att den är verkligt folklig och ej genom några exklusiva bildningskrav utestänger från inflytande begåvade och framstående personligheter direkt ur folkets mitt. Men demokratien fordrar allas medverkan och allas ansträngningar, icke minst deras, som staten själv genom sina läroverk och högskolor påkostat en högre utbildning och alltså utrustat med särskilda förutsättningar att fylla en viktig funktion i samhällsarbetet. Ju mera dessa bildningens »privilegierade» på grund av självtillräcklighetskänslor eller bekvämlighet eller av andra skäl undandra sig att förvärva de i våra dagar mer än tidigare nödvändiga medborgerliga insikterna, desto sannolikare blir det att starkare viljor och målmedvetnare krafter bli allena bestämmande i samhället.

Eftersom vi icke identifiera de s. k. bildade klasserna med någon viss partiåskådning, finna vi deras förbättrade medborgerliga utbildning icke vara någon partifråga utan tvärtom ett allmänt samhällsintresse. Den politiska selektionen skulle endast kunna vinna på att de begåvningar, för vilka våra högre skolformer äro avsedda, genom undervisningens läggning närmas i stället för att fjärmas folkstyrelsen och de uppgifter, denna kan avfordra envar medborgare. Men selektionen är också en fråga om individuellt underbyggnadsarbete och ansvar. Den som anser sig för god att syssla med sitt samhälles allmänna problem har frändömt sig själv all talan; den som utan kunskaper och utan vilja att skaffa sig dessa vill göra sig bred dömes och utdömes av andra.